

SOOVITUS RAHU JA INIMÕIGUSI, RAHVUSVAHELIST ÜKSTEISEMÕISTMIST, KOOSTÖÖD, PÕHIVABADUSI, MAAILMAKODANIKUKS OLEMIST JA KESTLIKKU ARENGUT EDENDAVA HARIDUSE KOHTA

Kooskõlas UNESCO põhikirja ja töökorraga, mis käsitleb liikmesriikidele esitatud soovitusi ja rahvusvahelisi konventsioone, mis on hõlmatud põhikirja IV artikli lõikega 4, saadeti UNESCO liikmesriikidele 2022. aasta septembris kirjalike märkuste ja tähelepanekute tegemiseks muudetud soovitusi eelnõu, mis puudutab rahvusvahelist üksteisemõistmist, koostööd ja rahu edendavat haridust ning inimõigusi ja põhivabadusi käsitlevat haridust, ning sellega seotud esialgne aruanne (CL/4401). Nende märkuste põhjal koostati teksti teine eelnõu. Ringkirjaga CL/4433 esitati 2023. aasta aprillis liikmesriikidele teine eelnõu koos lõpliku aruandega. Liikmesriikide määratud ekspertide erikomitee koosolek toimus 30. maist 2. juunini 2023 vastavalt 2022. aasta novembris saadetud ringkirjale (CL/4417) ja 10.–12. juulini 2023 vastavalt 2023. aasta juunis saadetud ringkirjale (CL/4442).

Käesolev tekst võeti vastu valitsustevahelisel kohtumisel.

PREAMBUL

ÜRO Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsiooni (UNESCO) peakonverents, olles kogunenud 20. novembril 2023 Pariisis,

tunnustades riikide kohustust austada, kaitsta ja edendada kõigi inimeste õigust haridusele ning tagada, et see oleks kvaliteetne ja kaasav, kõigile kättesaadav ja võrdne, arvestades, et haridus aitab kaasa kõigi muude õiguste teostamisele,

pidades silmas riikide kohustust saavutada hariduse kaudu ÜRO põhikirjas, UNESCO põhikirjas, inimõiguste ülddeklaratsioonis ja kõigis muudes asjaomastes rahvusvahelistes inimõigusi käsitlevates õigusaktides, nagu pagulasseisundi konventsioon, kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt, majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakt, rahvusvaheline konventsioon rassilise diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta, rahvusvaheline konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta, lapse õiguste konventsioon, konventsioon diskrimineerimise vastu hariduses, 1949. aasta Genfi konventsioonid ja nende lisaprotokollid, lapse õiguste konventsiooni fakultatiivprotokoll laste kaasamise kohta relvastatud konfliktidesse, puuetega inimeste õiguste konventsioon, ÜRO inimõiguste hariduse ja koolituse deklaratsioon, ÜRO põlisrahvaste õiguste deklaratsioon ning ÜRO deklaratsioon üksikisikute, rühmituste ja ühiskondlike asutuste õiguse ja kohustuse kohta edendada ja kaitsta üldtunnustatud inimõigusi ja põhivabadusi, sätestatud eesmärgid,

tunnistades, et rahu ei eelda mitte ainult sõja või relvastatud konfliktide puudumist, vaid ka kaasavat, demokraatlikku ja osalusel põhinevat protsessi, mille käigus soodustatakse inimeste turvalisust, riigi suveräänsuse ja territoriaalse terviklikkuse austamist, dialoogi ja solidaarsust, lahendatakse riigisiseseid ja rahvusvahelised konfliktid vastastikuse mõistmise ja koostöö kaudu, saavutatakse kestlik areng kõigis selle mõõtmetes, tagatakse üldine juurdepääs elukestvale ja elupõhisele haridusele, sealhulgas häda- ja konfliktiolukordades, likvideeritakse vaesus kõigis selle vormides ja mõõtmetes, sealhulgas äärmine vaesus, kaitstakse eranditult kõigi inimeste inimõigusi ja põhivabadusi ning edendatakse aktiivseks maailmakodanikuks olemist,

kinnitades olulist seost hariduse ning rahu, inimõiguste ja põhivabaduste, rahvusvahelise üksteisemõistmise, koostöö, demokraatia, õigusriigi põhimõtte, maailmakodanikuks olemise ja kestliku arengu saavutamise vahel,

pidades meeles iga riigi kohustust edendada ja tagada inimõiguste haridust, nagu on sätestatud ÜRO inimõiguste hariduse ja koolituse deklaratsioonis ning ÜRO deklaratsioonis õigusest rahule,

märkides desinformatsiooni, väärinformatsiooni, vihakõne ja veebipõhise ahistamise ülemaailmset kasvu, mis ohustab kestliku arengu, demokraatia ja rahu saavutamist, ning tõdedes ka seda, et on vaja tugevdada jõupingutusi inimeste meedia- ja infopädevuse suurendamiseks kogu maailmas,

tunnistades ka hariduse olulist rolli üksikisikute, kogukondade ja ühiskondade võimendamisel, et nad saaksid tegeleda ülemaailmsete probleemidega ja võtta muutusi loovaid meetmeid kestliku arengu tagamiseks, ning ÜRO kestliku arengu tegevuskava 2030 rakendamisel, milles kinnitatakse, et „kestlik areng ei ole võimalik ilma rahuta ja rahu ilma kestliku arenguta“, ning millega pannakse riikidele kohustus „võidelda riikidesisese ja -vahelise ebavõrdsusega, ehitada üles rahumeelsed, õiglased ja kaasavad ühiskonnad, kaitsta inimõigusi, toetada soolist võrdõiguslikkust, suurendada naiste ja tütarlaste mõjuvõimu ning tagada planeedi ja loodusvarade kestav kaitse“, samuti raamistiku „Haridus 2030: Incheoni deklaratsioon ja kestliku arengu 4. eesmärgi rakendamise raamistik“, ÜRO kliimamuutuste raamkonventsiooni (UNFCCC) haridust käsitleva artikli 6 ja ÜRO kliimamuutuste raamkonventsiooni alusel vastu võetud Pariisi kokkuleppe rakendamisel, milles kutsutakse riike üles „tõhustama kliimamuutuste alast haridust [ja] koolitust“, ning Berliini deklaratsiooni kestlikku arengut toetava hariduse kohta, milles rõhutatakse kestlikku arengut toetava hariduse rolli kõigi kestliku arengu eesmärkide saavutamise võimaldajana ning märgitakse, et „kestlikku arengut toetav haridus peab põhinema looduse, inimõiguste, demokraatia, õigusriigi põhimõtte, mittediskrimineerimise, võrdsuse ja soolise võrdõiguslikkuse austamisel ning seda edendama“,

kinnitades ka riikide kohustust eelkõige „tagada, et kõik õppijad omandavad teadmised ja oskused, mis on vajalikud kestliku arengu toetamiseks, pakkudes muu hulgas teadmisi kestlikust arengust ja kestlikust eluviisist, inimõigustest, soolisest võrdõiguslikkusest, rahu ja vägivaldalu kultuuri edendamisest, maailmakodanikuks olemisest ja kultuurilise mitmekesisuse hindamisest ning kultuuri osast kestliku arengu saavutamisel“,

kinnitades lisaks naiste, rahu ja julgeoleku tegevuskavas ning sellega seotud ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioonides võetud kohustusi naiste ja tütarlaste rahuprotsessides osalemise toetamisel, sooküsimusega seotud erialateadmiste suurendamisel ning tunnistades konfliktide ainulaadset ja spetsiifilist mõju naiste ja tütarlaste haridusele,

kinnitades kooskõlas naiste, rahu ja julgeoleku tegevuskavaga, et noortel võib olla oluline roll konfliktide ennetamisel ja lahendamisel ning et nad on rahuvalve- ja rahuloomepüüdluste jätkusuutlikkuse, kaasatuse ja edu kõige olulisem aspekt,

võttes arvesse UNESCO põhikirja üleskutset intellektuaalsele ja moraalsele solidaarsusele ning arvestades UNESCO kohustust innustada ja toetada liikmesriike kogu nende tegevuses, mille eesmärk on tagada kõigile haridus rahu edendamiseks, et süvendada üldist austust õigluse, mittediskrimineerimise, sotsiaalse arengu, rahvusvahelise koostöö, õigusriigi põhimõtte, inimõiguste ja põhivabaduste suhtes,

kinnitades ka, et haridus on inimõigus ja elukestev protsess ning et see on „suunatud inimisiksuse täielikule arendamisele ja inimõigustest ning põhivabadustest lugupidamise suurendamisele. Haridus peab kaasa aitama vastastikusele mõistmisele, sallivusele ja sõprusele kõigi rahvaste, rassilise ja usuliste rühmade vahel ning soodustama Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni tegevust rahu säilitamisel“, nagu on sätestatud inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklis 26,

täheldades, et teabe vaba liikumine, juurdepääs teabele ja teadmistele, sõna- ja arvamusevabadus, akadeemiline ja teaduslik vabadus, kutsealane vastutus ja institutsionaalne autonoomia on õppimise ja õpetamise seisukohalt keskse tähtsusega ning oluline aspekt rahvusvahelise üksteisemõistmise, koostöö, rahu, inimõiguste, põhivabaduste, demokraatia, maailmakodanikuks olemise ja kestliku arengu saavutamisel,

tunnistades lisaks, et riigid peaksid looma kõigile osalejatele ja kogukondadele hoolivad ja kaasavad õppimistingimused, mis on vabad igasugusest vägivallast, kaasates haridusse mõtestatult ja tõhusalt kõik asjaomased sidusrühmad ühiskonnas, sealhulgas kohalikud ja piirkondlikud asutused, haridusasutused, kodanikuühiskonna organisatsioonid, erasektori, sõltumatud riiklikud inimõiguste institutsioonid, meedia, samuti kõik lapsed, noored ja täiskasvanud ning nende pereliikmed,

kinnitades lisaks, et haridus peaks kasvatama austust kultuurilise mitmekesisuse kui ühiskonnale omase tunnuse vastu ning olema suunatud rahvusvahelise üksteisemõistmise ja maailmakodanikuks olemise, sallivuse, pluralismi, inimõiguste ja põhivabaduste austamise, kõigi riikide ja rahvaste vahelise solidaarsuse ning mitmepoolsuse, ÜRO põhikirja ja rahvusvahelise õiguse põhimõtete ja eesmärkide edendamisele,

märkides ka, et hoolimata olulistest edusammudest on lugematul hulgal inimesi jäetud ilma inimväärsest elust ja võimalustest, eelkõige seetõttu, et neil puudub õigus haridusele,

märkides lisaks, et keskkonnaseisundi halvenemine, kliimamuutused, bioloogilise mitmekesisuse vähenemine ja kõrbestumine takistavad puhta, tervisliku ja jätkusuutliku keskkonna nautimist ning ohustavad praeguste ja tulevaste põlvkondade võimet kasutada tõhusalt kõiki inimõigusi ja põhivabadusi, elada oma elu rahus ja väärikalt ning omada juurdepääsu võimalustele, sealhulgas õppimisvõimalustele, ja heaolu tagavale keskkonnale,

teadvustades vajadust võtta kiiresti meetmeid, et kõrvaldada lüngad, mis eraldavad väljakuulutatud ideaale juriidiliste ja poliitiliste kohustuste täitmisest ning positiivsete ja konkreetsete muutuste elluviimisest,

olles veendunud, et rahumeelse, õiglase, võrdse, toetava, kaasava, demokraatliku, tervisliku ja jätkusuutliku ühiskonna kujundamiseks peaksid haridusasutused olema kaasamise, õigluse, hoolivuse, asjakohasuse ja kohanemise eeskujuks kõigi inimeste hüvanguks,

tunnistades, kui oluline tagada kõigi inimeste õigus haridusele, eelkõige relvastatud konfliktidest, okupatsioonist, katastroofidest ja muudest kriisidest mõjutatud laste ja õppijate, sealhulgas pagulaste, riigisiseste põgenike ja muude haavatavates olukordades olevate rühmade ja rahvastikurühmade jaoks, ning sellega seoses tunnistada vajadust tagada kvaliteetse hariduse järjepidevus ning kaitsta haridusasutusi ja nendega seotud tsiviilpersonalit rünnakute ja rünnakuohu eest, ning kinnitades vajadust tagada meetmete rakendamine kooskõlas asjakohaste ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioonidega, sealhulgas resolutsiooniga 2601 (2021), olles teadlik jõupingutustest, mille eesmärk on hõlbustada hariduse jätkumist relvastatud konfliktide korral, sealhulgas ohutute koolide deklaratsiooni heakskiitnud liikmesriikide jõupingutustest,

võttes teadmiseks UNESCO ja teiste ÜRO üksuste vastuvõetud rahvusvahelised õigusaktid ja lisa esitatud asjakohased valitsustevahelised algatused,

olles otsustanud oma 41. istungjärgul resolutsioonis 41 C/17 ja pidades silmas normide laienevat maastikku, et 1974. aasta soovitus rahvusvahelist üksteisemõistmist, koostööd ja rahu edendava hariduse ning inimõigusi ja põhivabadusi käsitleva hariduse kohta tuleb muuta, et võtta arvesse uusi arenguid ja väljakutseid ülemaailmsel ja haridusmaastikul, eesmärgiga kinnistada hariduse rolli rahu, rahvusvahelise üksteisemõistmise, koostöö, inimõiguste ja põhivabaduste, maailmakodanikuks olemise ja kestliku arengu edendamisel,

1. **võtab** 20. novembril 2023 vastu käesoleva soovitusena rahu ja inimõigusi, rahvusvahelist üksteisemõistmist, koostööd, põhivabadusi, maailmakodanikuks olemist ja kestlikku arengut edendava hariduse kohta, mis asendab 1974. aasta soovitusena rahvusvahelist üksteisemõistmist, koostööd ja rahu edendava hariduse ning inimõigusi ja põhivabadusi käsitleva hariduse kohta;
2. **teeb ettepaneku**, et käesolev soovitus võiks olla üldisemalt soovitus rahu, inimõigusi ja kestlikku arengut edendava hariduse kohta;

3. **soovitab** liikmesriikidel selle soovitusel sätete kohaldamiseks võtta vajalikke seadusandlikke või muid meetmeid kooskõlas iga riigi põhiseadusliku tava ja juhtimisstruktuuriga, et kehtestada oma jurisdiktsioonis selles soovitusel sätestatud põhimõtted;
4. **soovitab ka** teha liikmesriikidel selle soovitusel teatavaks neile, kes vastutavad formaalse, mitteformaalse ja informaalsete hariduse eest alates lapsehoiust ja alusharidusest, alg-, põhi ja keskharidusest kuni kõrghariduse, tehnilise ning kutsehariduse ja -õppe, õpetajakoolituse, täiskasvanuhariduse ja elukestva õppeni, samuti kõigile peamistele sidusrühmadele, kes teevad haridustööd laste, noorte ja täiskasvanute seas, ning teistele huvitatud pooltele;
5. **soovitab lisaks** liikmesriikidel anda peakonverentsile määratud tähtaegadel ja viisil aru meetmete kohta, mida on võetud selle soovitusel rakendamiseks.

I. MÕISTED

1. Soovitusel kasutatakse järgmisi mõisteid.
 - (a) Haridus on võõrandamatu inimõigus. See on elukestev ja tervet ühiskonda hõlmav protsess, mille kaudu igaüks õpib ja arendab kogu oma potentsiaali ulatuses kogu oma isiksust, väärikust, andeid ning vaimseid ja füüsilisi võimeid kohalikes, riiklikes, piirkondlikes ja ülemaailmsetes kogukondades ja ökosüsteemides ning nende hüvanguks.
 - (b) Rahu, rahvusvahelise üksteisemõistmise ja koostöö mõisteid tuleb käsitada jagamatu tervikuna, mille aluseks on rahvaste sõbralike suhete põhimõte, koostöö paljude sidusrühmadega ja arusaamine, et riikidel on erisugused ühiskondlikud ja poliitilised süsteemid, austades samal ajal inimõigusi ja põhivabadusi.
 - (c) Rahukultuuri mõistetakse rahukultuuri deklaratsiooni ja tegevusprogrammi (A/RES/53/243) määratluse kohaselt.
 - (d) Inimõigused ja põhivabadused on tunnustatud ja määratletud rahvusvahelistes inimõigusi käsitlevates dokumentides, eelkõige ÜRO põhikirjas, inimõiguste ülddeklaratsioonis, majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvahelises paktis ning kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelises paktis ja muudes inimõigusi käsitlevates konventsioonides ja lepingutes. Need tulenevad inimese loomupärasest väärikusest ning on üldised, jagamatud, võõrandamatud ja omavahel seotud.
 - (e) Inimõiguste haridus on määratletud inimõiguste hariduse ja koolituse deklaratsioonis (A/RES/66/137).
 - (f) Kestlikku arengut toetav haridus „annab õppijatele võimaluse teha teadlikke otsuseid ja võtta vastutustundlikke meetmeid keskkonna terviklikkuse, majandusliku elujõulisuse ja õiglase ühiskonna nimel praeguste ja tulevaste põlvkondade jaoks, austades samal ajal kultuurilist mitmekesisust“, nagu on määratletud deklaratsioonis „Haridus 2030: tegevusraamistik“.
 - (g) Maailmakodanikuhariduse all mõistetakse deklaratsioonis „Haridus 2030: tegevusraamistik“¹ nimetatud mõistet.
 - (h) Kaasamise mõiste on määratletud UNESCO kaasamise suunistes.
 - (i) Ümberkujundav haridus hõlmab ühiselt loodud õpetamist ja õppimist, mis tunnistab ja

¹ See on määratletud deklaratsiooni „Haridus 2030: Incheoni deklaratsioon ja kehtliku arengu 4. eesmärgi rakendamise raamistik“ joonealusel märkuses 13.

väärtustab õppijate väärikust ja mitmekesisust hariduskeskkonnas, kõrvaldab kõik takistused nende õppimise teelt ning motiveerib ja annab neile võimaluse kriitiliselt mõelda, saada muutuste ja oma tuleviku eestvedajateks, võimaldades teadlikke otsuseid ja tegevusi üksikisiku, kogukonna, kohalikul, riiklikul, piirkondlikul ja ülemaailmsel tasandil, sealhulgas selliste lähenemisviiside kaudu nagu maailmakodanikuharidus, kestlikku arengut toetav haridus ja inimõiguste haridus, mis toetavad muu hulgas rahumeelse, õiglase, kaasava, võrdse, tervisliku ja jätkusuutliku ühiskonna ülesehitamist.

II. EESMÄRGID

2. Soovituse üldeesmärk on anda liikmesriikidele suuniseid nende püüdlustes viia haridusse sisse ÜRO põhikirjas, UNESCO põhikirjas, rahvusvahelises inimõiguste hartas ja muudes asjaomastes rahvusvahelistes inimõigusi käsitlevates õigusaktides sätestatud eesmärgid, kasutades selleks mitut sidusrühma hõlmavat lähenemisviisi.
3. See tähendab, et kõigile inimestele tuleb kogu elu jooksul tagada teadmised, oskused, sealhulgas sotsioemotsionaalsed oskused, väärtused, hoiakud ja käitumisviisid, mis on vajalikud tõhusaks osalemiseks demokraatlikus otsustusprotsessis, majanduslikuks võimestamiseks, teadlikkuse suurendamiseks ning individuaalseks ja kollektiivseks tegevuseks kogukonna, kohalikul, riiklikul, piirkondlikul ja ülemaailmsel tasandil, mis edendavad rahu ning rahvusvahelist üksteisemõistmist, koostööd, vaesuse kaotamist ja sallivust, et tagada hariduse kaudu inimõiguste ja põhivabaduste täielik kasutamine, maailmakodanikuks olemine ja kestlik areng.
4. Soovituse eesmärk on ka koondada, suunata ja toetada samadel eesmärkidel kogu ühiskonnas haridustegevusega tegelevate valitsusväliste osalejate tegevust, algatusi ja programme.
5. Haridus peaks rõhutama sõja, agressiooni ja igasuguse vägivalla ning inimõiguste rikkumise ennetamist ja nende vastu võitlemise tähtsust ning panema iga inimese ja kogukonna mõistma ja võtma vastutust rahu säilitamise, edendamise ja nõudmise eest. Lisaks peaks haridus kaasa aitama rassismi, ksenofoobia ja kõigi vihkamist õhutavate tegevuste ja ideoloogiate, igasuguse sallimatuse, diskrimineerimise ja vägivalla vastu võitlemisele.
6. Haridus peaks eelkõige olema teadmisi ümberkujundav, looma tugeva aluse kirja- ja arvutusoskusele ning võimaldama teadmiste, oskuste, väärtuste, hoiakute ja käitumise arendamist, näiteks:
 - (a) analüütiline ja kriitiline mõtlemine: võime seada kahtluse alla norme, tavasid ja arvamusi, analüüsida kriitiliselt ning mõista keerulisi süsteeme ja mitmekultuurilisi keskkondi, samuti mõista võimudünaamikat ja riikide, rahvastiku ja looduskeskkonna vahelisi seoseid ning kohaliku, riikliku, piirkondliku ja ülemaailmse tasandi vahelisi seoseid;
 - (b) ennetamine: oskus tegutseda muutuste eestvedajana ning võime hinnata ja mõista tekkivaid ja tulevaseid võimalusi ja ohte ning kohaneda uute võimalustega, et edendada rahumeelset, õiglast, võrdset, kaasavat, tervislikku ja jätkusuutlikku tulevikku kõigi jaoks;
 - (c) mitmekesisuse austamine: võime mõista, väärtustada ja austada iga inimese võrdset väärikust ja õigusi olenemata rassist, nahavärvist, sünnist, soost, vanusest, keelest, usutunnistusest, poliitilistest veendumustest, rahvuslikust, etnilisest või sotsiaalsest päritolust, sünnijärgsest majanduslikust või sotsiaalsest olukorrast või puudest ja muudest põhjustest, samuti nende vajadusi, vaateid ja rahumeelset tegevust ning nende mitmekesisuste teadmussüsteemide ja õppetegevuse väärtustamine;
 - (d) eneseteadlikkus: võime tunnista ja hinnata kriitiliselt oma isiklike väärtusi,

arusaamu ja tegevusi, tunda, väärtustada ja olla rahus iseendaga, mõista ja juhtida emotsioone, tunda ja näidata empaatiat ja austust teiste ja oma rolli suhtes kohalikus, riiklikus, piirkondlikus ja ülemaailmses kogukonnas;

- (e) seotuse ja ühtekuuluvustunne ühise ja mitmekesise inimkonna ja planeediga Maa: arusaam inimkonnast kui ülemaailmsest kogukonnast, mis jagab vastutust kogu planeedi eest ning üksteise, teiste elusolendite ja looduse vajaduste ja õiguste austamise eest;
- (f) võimekus, tegutsemisvõime ja vastupanuvõime: motivatsioon, enesekindlus ja võime tegutseda ja reageerida tõhusalt, ennetavalt, teadlikult ja vastutustundlikult kohalikul, riiklikul, piirkondlikul ja ülemaailmsel tasandil esinevatele väljakutsetele, olles samas võimeline toime tulema riskide, eesmärkide konfliktide ja ebakindlusega;
- (g) otsustamisoskused: oskus hinnata tegevuse mõju ja langetada otsuseid, kasutades erinevatest ja usaldusväärsetest allikatest saadud teavet;
- (h) koostööoskused: võime tõhusalt ja konstruktiivselt edastada tundeid ja arvamusi ning osaleda koostöös, kaasavas planeerimises ja ühises probleemide lahendamises, mida iseloomustab vastutustundlik ja lugupidav käitumine;
- (i) kohanemis- ja loovoskused: suutlikkus kohaneda, kaasata, luua, uuendada ja areneda kiiresti arenevas keskkonnas ning mitmekesistes ja muutuvates kontekstides, nii et uusi ideid saaks muuta tegudeks;
- (j) kodanikuoskused: võime tegutseda eetilisel ja vastutustundlikult ning osaleda täiel määral kodaniku- ja ühiskonnaelus digitaalajastul ning kohalikus, riiklikus ja ülemaailmses kontekstis;
- (k) konfliktide rahumeelse lahendamise ja ümberkujundamise oskused: oskus tegeleda ja aidata kaasa konfliktide ennetamisele, vahendamisele ja lahendamisele rahumeelselt, konstruktiivselt ja läbirääkimiste teel ning lõpetada vägivalda- ja vaenulikkuse lained;
- (l) meedia- ja infopädevus, suhtlus- ja digioskused: võime tõhusalt otsida, saada juurdepääs, kriitiliselt hinnata, eetilisel toota, kasutada ja levitada teavet ja teadmisi eri kanalite ja tehnoloogiate kaudu. See tähendab ka vastupanuvõimet, võimet avastada desinformatsiooni ja väärinformatsiooni, vihakõnet, kõiki vägivalda vorme, sealhulgas soolist vägivalda, kahjulikku sisu ning veebipõhist kuritarvitamist ja ärakasutamist ning võidelda nende vastu, oma õiguste ja kohustuste mõistmist internetis ja väljaspool seda ning turvalist, tõhusat, tähelepanelikku ja lugupidavat tegutsemist digikeskkondades, suurendades digitaalset turvalisust ja kaitstes eraelu puutumatus.

III. KOHALDAMISALA

- 7. Soovituses kohaldatakse elukestvat, õiglast ja kaasavat perspektiivi ning seega hõlmab see haridustegevusi:
 - (a) kõigile inimestele;
 - (b) kõigis kontekstides ning formaalses, mitteformaalses ja informaalses keskkonnas;
 - (c) kasutades eri meetodeid ja pedagoogikat ning
 - (d) kõikidel tasanditel, mis tahes liiki ja mis tahes sätetega, sealhulgas mitut sidusrühma hõlmavate ja muude partnerlussuhete kaudu.

IV. JUHTPÕHIMÕTTED

8. Soovituse eesmärkidele suunatud haridus peaks olema teadmisi ümberkujundav ja kvaliteetne ning seega juhinduma järgmistest põhimõtetest:
- (a) tunnistama, et kvaliteetne haridus on avalik ja ühine hüve, mis peaks olema kõigile kättesaadav;
 - (b) põhinema rahvusvahelises õiguses ja rahvusvahelistes inimõigusi käsitlevates õigusaktides sätestatud õigustel ja asjaomastel kohustustel, sealhulgas kõikidel kodaniku-, kultuuri-, majanduslikel, poliitilistel ja sotsiaalsetel õigustel ning õigusel arengule, ning olema operatiivselt suunatud inimõiguste edendamisele ja kaitsmisele;
 - (c) tagama olenemata rassist, nahavärvusest, sünnipärasest, soost, vanusest, keelest, usutunnistusest, poliitilistest veendumustest, rahvuslikust, etnilisest või sotsiaalsest päritolust, sünnijärgsest majanduslikust või sotsiaalsest olukorrast või puudest ja muudest põhjustest diskrimineerimiskeelu, kaasamise ja võrdsuse hariduses ja selle kaudu, nagu on ette nähtud rahvusvahelistes inimõigusi käsitlevates õigusaktides, andes samal ajal õppijatele kui õiguste omajatele õigused;
 - (d) edendama hoolivust ja solidaarsust vastastikkuse ja kaastunde kasvatamise kaudu, et soodustada sõbralikke suhteid, heanaaberlikkust ja ühtekuuluvustunnet;
 - (e) edendama soolist võrdõiguslikkust hariduses ja selle kaudu. See on võtmetähtsusega, et viia ellu kõigi inimeste õigus haridusele ning suurendada naiste ja tütarlaste mõjuvõimu;
 - (f) tunnistama, et igaühel on õigus haridusele ja kõigile tuleks tagada võrdne juurdepääs kaasavale ja kvaliteetsele haridusele, mis austaks nende identiteeti ja edendaks teadmisi nende ja teiste inimeste ajaloo, traditsioonide, keele ja kultuuri kohta ilma igasuguse diskrimineerimiseta. Nagu on märgitud UNESCO kultuurilise mitmekesisuse ülddeklaratsioonis, tähendab kultuurilise mitmekesisuse kaitsmine „pühendumist inimõigustele ja põhivabadustele [...]. Keegi ei tohi viidata kultuurilisele mitmekesisusele, et rikkuda rahvusvahelise õigusega tagatud inimõigusi ega piirata nende ulatust“;
 - (g) tagama kõigi õppijate, õpetajate ja haridustöötajate ohutuse, tervise ja heaolu kaitse ja edendamise;
 - (h) tunnistama haridust ja õppimist kui pidevat, elukestvat, kõiki valdkondi hõlmavat, terviklikku, humanistlikku ja ümberkujundavat protsessi;
 - (i) tunnistama, hindama ja edendama kõigi hariduspoliitika kujundajate, haridusjuhtide, õpetajate ja haridustöötajate teadlikkust sellest, et eranditult kõik õppijad loovad üksi ja koostöös aktiivselt teadmisi;
 - (j) tagama mõtte-, südametunnistuse-, veendumus- ja usuvabaduse ning sõna- ja arvamussvabaduse, mis hõlmab õigust otsida, saada ja edastada teavet ja ideid kõigis vormides ja kõigi vahendite abil, keelates samas igasuguse vihkamise propageerimise mis tahes põhjusel, mis kujutab endast diskrimineerimisele või vägivaldale õhutamist, nagu on sätestatud asjaomastes rahvusvahelistes inimõigusi käsitlevates õigusaktides;
 - (k) julgustama, võimestama ja toetama üksikisikute valmisolekut ja suurendama nende suutlikkust osaleda ennetavalt probleemide lahendamisel kogukonna, kohalikul, riiklikul, piirkondlikul ja ülemaailmsel tasandil, eelkõige praeguste ja tulevaste tehnoloogiate eetilise ja vastutustundliku kasutamise kaudu;
 - (l) võimaldama rahvusvahelist ja ülemaailmset perspektiivi hariduses, rõhutades kohalike ja ülemaailmsete suhete omavahelist seotust;

- (m) edendama kultuuride- ja põlvkondadevahelist dialoogi koostöö ja solidaarsuse eesmärgil ning tugevdama tõhusat teabevahetust, et aidata arendada sõbralikke suhteid rahvaste, ühiskondade ja riikide sees ja nende vahel;
- (n) suurendama teadlikkust üksikisikute, kogukondade, ühiskondade, riikide, loodusvarade ja ökosüsteemide vastastikuse sõltuvuse suurenemisest ning arendama maailmakodaniku eetikat ja jagatud vastutust rahu, inimõiguste ja kehtliku arengu eest kõigi hüvanguks planeedi taluvuspiirides.

V. TEGEVUSVALDKONNAD

- 9. Järgmiste tegevusvaldkondade all kirjeldatakse, mida tuleks teha soovitude eesmärkide saavutamiseks kooskõlas eespool esitatud juhtpõhimõtetega.

V.1. Kogu süsteemi hõlmavad nõuded

Seadused, poliitika ja strateegiad

- 10. Liikmesriigid ja kõik sidusrühmad peaksid ennetavalt toetama haridusjuhte, haridusasutusi, õpetajaid ja haridustöötajaid eespool nimetatud hariduse juhtpõhimõtete integreerimisel kogu institutsiooni ja kogu ühiskonda hõlmava lähenemisviisi kaudu. Selleks peaksid liikmesriigid koostöös kõigi sidusrühmadega tegema järgmist:
 - (a) võtma kõik vajalikud meetmed ja tagama, et soovitude eesmäärke ja juhtpõhimõtteid toetavale haridustegevusele pööratakse vajalikku tähelepanu ja eraldatakse vajalikud vahendid eelkõige, kuid mitte ainult hädaolukordades ja kriiside tõttu tekkinud olukordades, kus valitseb selge ebavõrdsus seoses kvaliteetse hariduse kättesaadavuse ja saamisega kõigil etappidel;
 - (b) looma ülemaailmsete probleemide keerukust arvestades kontekstipõhised, teaduspõhised, teadusuuringutel ja tõenditel põhinevad õigusaktid, poliitikad ja strateegiad, mida ajakohastatakse korrapäraselt, et need oleksid kooskõlas arenevate haridusvajaduste ning teaduse arengu ja tõendusmaterjaliga, ning mis töötatakse välja teadliku ja osalusel põhineva otsustusprotsessi kaudu, kasutades teadusharude interdistsiplinaarsete, multidistsiplinaarsete, transdistsiplinaarsete ja sektoritevaheliste lähenemisviiside kogu potentsiaali;
 - (c) looma poliitikamehhanismid, mis toetavad paindlikke ja kontekstiga seotud (formaalseid ja mitteformaalseid) haridusteid, mis võimaldavad õppijatel kogu elu jooksul osaleda maailmas vastutustundlike kohalike ja globaalsete kodanikena. Selliseid mehhanisme saab tugevdada kvalifikatsioonide ja eelneva formaalse või mitteformaalse õppe piiriülese vastuvõtmise, tunnistamise, valideerimise ja akrediteerimise kaudu;
 - (d) tagama, et õigusaktide, poliitikate ja strateegiate eesmärk on tegeleda kõigi eelarvamuste ja ebavõrdsusega ning aidata kaasa diskrimineerimise kõigi vormide ennetamisele haridussüsteemis ja selle kaudu, eelkõige ühiskonnas, mis kannatab okupatsiooni või relvastatud konflikti tõttu;
 - (e) tugevdama koolisüsteemide võimet edendada füüsilist ja vaimset tervist ning heaolu, et soodustada pühendumist vägivallast hoidumisele ja rahule ilma diskrimineerimiseta. Seda on võimalik saavutada koolitervishoiuteenuste, koolitoidu ning kvaliteetse tervise- ja heaoluhariduse pakkumise kaudu; ja
 - (f) looma mehhanisme ja strateegiaid, mis toetavad õpetajate suutlikkuse suurendamise ja parandamise vahendeid, et täiustada nende professionaalset, pedagoogilist ja didaktilist arengut ning nende võimet olla eestvedaja ja osaleda haridusvaldkonna teadusuuringutes.

Juhtimine, vastutus ja partnerlus

11. Liikmesriigid peaksid tagama hariduses hea valitsemistava ning muud sotsiaalse vastutuse meetmed, sealhulgas korrapärane järelevalve, järelmeetmed ja analüüsid. Kehtestada tuleks vastutust ja läbipaistvust suurendavad tavad.
12. Liikmesriigid peaksid andma kogu vajaliku toetuse, sealhulgas finants-, haldus-, tehnilised, inim- ja materiaalsed ressursid, et rakendada soovitud koostöös rahvusvaheliste kohustuste ja kokkulepetega.
13. Liikmesriigid peaksid võimaldama haridusasutustel ja -institutsioonidel, õpetajatel ja haridustöötajatel pakkuda soovitusel koostöös olevaid haridusprogramme, mis on välja töötatud avatud dialoogi, sealhulgas põlvkondadevahelise kogemuste vahetamise kaudu kõigi asjaomaste sidusrühmadega.
14. Liikmesriigid peaksid osalema kohalikus, piirkondlikus, rahvusvahelises ja kultuuridevahelises koostöös, dialoogis ja kogemuste vahetamises, mis on teadmisi ümberkujundava hariduse ja rahukultuuri edendamise oluline aspekt, ning seda julgustama.
15. Liikmesriigid peaksid võtma meetmeid suutlikkuse suurendamiseks ja looma jätkusuutlikke haridusalaseid partnerlussuhteid teiste liikmesriikide ja kõigi asjaomaste osalejatega, sealhulgas valitsusväliste organisatsioonidega, ning jagama häid tavasid, võttes samal ajal arvesse institutsioonidevahelisi erinevusi.
16. Kuigi üksikisikutel ja asutustel on vabadus asutada ja juhtida haridusasutusi, peaksid liikmesriigid tagama, et need asutused vastavad riigi kehtestatud või heakskiidetud miinimumstandarditele, mis on koostöös nende rahvusvaheliste kohustustega ja avaliku sektori vastutusega hariduse eest.
17. Liikmesriigid ja teised sidusrühmad peaksid tegema koostööd juhtimises, poliitika kujundamises, järelevalves, hindamises ja aruandluses, austades üksteise vastutust, rolli ja vastastikust vastutust.
18. Liikmesriigid peaksid toetama teabe ja hariduse pakkumist ja kättesaadavust üksikute õppijate, kogukondade, lapsevanemate, hooldajate ja perede jaoks, et tagada laste, noorte ja perede tervis ja heaolu ning positiivne füüsiline ja vaimne areng.

Õppekava ja pedagoogika

19. Liikmesriigid peaksid tagama, et soovitusel eesmärged teenivad haridustegevused rahu ja inimõigusi, rahvusvahelist üksteisemõistmist, koostööd, põhivabadusi, maailmakodanikuks olemist ja kestlikku arengut edendava hariduse kohta oleksid koostöös koostöös ja moodustaksid eri haridustasemetel ja -liikidel, teadmiste, erialade, õppimise ja koolituse õppekavades sidusa terviku.
20. Liikmesriigid peaksid toetama kõigi ainete ja teemade jaoks kontekstipõhiste õppekavade väljatöötamist, mis on koostatud kaasaval viisil ja mis on seotud nii õppijate igapäevaelus esinevate teemade ja probleemide kui ka erinevate teadmussüsteemidega. Eesmärk on anda õppijatele võimalus rakendada oma teadmisi ja oskusi nendele probleemidele reageerimisel viisil, mis toetab ja edendab soovitusel eesmärged ja juhtpõhimõtteid.
21. Rahu ja inimõigusi, rahvusvahelist üksteisemõistmist, koostööd, põhivabadusi, maailmakodanikuks olemist ja kestlikku arengut edendav haridus peaks olema kättesaadav kõigile õppijatele, õpetajatele, haridustöötajatele ja hariduskogukondadele ning aitama kaasa üldiste põhiväärtuste kujunemisele, inimõiguste ja põhivabaduste rikkumiste ja kuritarvituste ennetamisele, edendama üleüldist rahukultuuri ning võimaldama igal inimesel kasutada oma õigusi ja edendada teiste õigusi ning osaleda demokraatlikult oma haridusasutuste, kogukonna ja avalike suhete kultuurilises ja ühiskondlikus elus.

22. Teadmisi ümberkujundav lähenemisviis haridusele peaks olema integreeritud õppekavadesse ja kõikidesse õppevaldkondadesse ning kõigil haridustasemetel. See hõlmab terviklike, multidistsiplinaarsete, interdistsiplinaarsete ja transdistsiplinaarsete lähenemisviiside kasutuselevõttu, et uurida aine- ja õppevaldkondade vahelisi seoseid ning nende asjakohasust erinevates kontekstides.
23. Kehalise kasvatuse ja spordi harrastamine ning spordi kaudu õppimine peaks sisendama igas vanuses õppijatele austuse, võrdsuse, koostöö ja meeskonnavaimu, kaasamise ja mittediskrimineerimise väärtusi, edendama tervislikke eluviise ning arendama kognitiivseid, sotsiaalseid, emotsionaalseid, psühhomotoorseid ja käitumuslikke oskusi, mis soodustavad koostööd ja vastastikust mõistmist.
24. Ajaloo, sotsiaalteaduste ja sellega seotud valdkondade õpetamine ja õppimine peaks võimaldama õppijatel kujundada kriitilist arusaama mineviku, oleviku ja tuleviku vaheliste keeruliste seoste kohta ning vägivalla, tõrjutuse ja kõigi diskrimineerimise vormide pärandi ja nende mõjude kohta. See eeldab ajaloolise objektiivsuse taotlemist; teadusel, uurimistööl ja tõenditel põhinevate vaatenurkade paljususe edendamist; kriitiliste seisukohtade edendamist ja võitluse toetamist kolonialismi ja neokolonialismi vastu kõigis nende vormides ja ilmingutes; mälu säilitamist; tõestatud ajaloosündmuste eitamise ja moonutamise tagasilükkamist; naiste rolli rõhutamist ajaloos ja ühiskonnas; ning nende tegurite uurimist, mis võivad aja jooksul kas aidata kaasa vägivallale ja pingetele või soodustada leppimist, rahu ja solidaarsust riikide vahel ja riikide sees.
25. Loodusteaduste, tehnoloogia, inseneriteaduste ja matemaatika (STEM) õpetamine peaks aitama ületada piire ja ehitada sildasid kogukondade ja teadussüsteemide vahel. Kõigil õppijatel peaksid olema oskused, mis võimaldavad neil tegeleda teaduse ja teaduslike meetodite õppimisega ning teadusliku teadmise ja tehnoloogia eetikaga, et aidata leida jätkusuutlikke lahendusi tänapäeva väljakutsetele ja edendada soovitude eesmärgi. Erilist tähelepanu tuleks pöörata naistele ja tütarlastele, et tagada võrdne juurdepääs STEM-ainetele ja naiste parem esindatus STEM-erialadel.
26. Liikmesriigid peaksid edendama haridust, mis hõlmab kõikidel tasanditel ja kõikides valdkondades eri kultuuride ja nende vastastikuse mõju uurimist. Selline uuring peaks soodustama erinevate vaatenurkade, eluviiside, maailmavaadete, religioonide, uskumuste ja elufilosoofiate mõistmist ja väärtustamist ning võib vähendada vähesest arusaamisest tingitud konflikte. See peaks muu hulgas pöörama asjakohast tähelepanu keeleõppele ja kultuuridevahelise pädevuse edendamisele inimõigusi ja põhivabadusi austavas keskkonnas ning aitama õpilastel saada teadlikeks riigi- ja maailmakodanikeks. Kultuuri- ja kunstiharidus edendab loomingulist õppimist ja uute kodanikupädevuste omandamist. See võimaldab paremini mõista kultuuripärandit ning tugevdab ühtekuuluvustunnet ja sotsioemotsionaalset õppimist, edendades kultuurilise mitmekesisuse väärtustamist.
27. Vastastikuse mõistmise, solidaarsuse ja sotsiaalse ühtekuuluvuse suurendamiseks peaksid liikmesriigid väärtustama, austama ja suurendama teadmussüsteemide mitmekesisust, vaimse kultuuripärandi väljendamist, edastamist ja kaitsmist viise, muu hulgas keelelise mitmekesisuse tunnustamise, kultuuridevahelise dialoogi edendamise, mitmekeelsuse arendamise, kõigi keelte, eelkõige põliskeelte ja emakeelte väärtustamise ning eri vaatenurkade tunnustamise kaudu.
28. Soovitude eesmärkide saavutamisele suunatud hariduse täieliku potentsiaali ärakasutamiseks on vaja taskukohaseid, kaasavaid, jätkusuutlikke, mittediskrimineerivaid, eakohaseid ja kontekstipõhiseid lähenemisviise, mis edendavad soolist võrdõiguslikkust kõigi õppijate jaoks. Kognitiivsete, sotsiaalsete, emotsionaalsete ja käitumuslike komponentide integreerimiseks kestlikku arengut toetavasse haridusse tuleks kasutada teaduspõhist õpet, asjakohast pedagoogikat ja uuenduslikke lähenemisviise, sealhulgas aktiivseid ja koostööl põhinevaid pedagoogilisi lähenemisviise.

29. Edendada tuleks digipädevusi, sest need on olulised sotsiaalseks, majanduslikuks ja poliitiliseks osalemiseks omavahel ühendatud maailmas. Juurdepääs digitehnoloogiale peaks aitama parandada õpitulemusi ning edendada õppijate koostööd ja kaasamist, luues dünaamilisema õpikeskkonna. Meedia- ja infopädevus on oluline, et arendada õppijate kriitilist mõtlemist ning võidelda selliste ohtude vastu nagu küberkiusamine, vihakõne, ahistamine, küberpettused, väärinformatsioon ja desinformatsioon.
30. Kliimamuutustega seotud haridus, mis on osa kestlikku arengut toetavast haridusest, tuleks integreerida õppekavadesse aineüleselt, et aidata mõista ja käsitleda kliimakriisi mõju, edendada kliimaõiglust ning anda õppijatele teadmised, oskused, väärtused ja hoiakud, mis on vajalikud muutuste elluviimiseks. See peaks olema õppijakeskne, kogemuslik, kontekstipõhine, lahendustel põhinev ja tegevusele orienteeritud. Hariduse pakkujad peaksid andma head eeskuju ja võtma vastu kogu institutsiooni hõlmava lähenemisviisi kliimameetmetele.

Hindamine

31. Prioriteediks tuleks seada kõiki õppijaid ja õppimist toetav hindamine ja tõenduspõhised meetodid, et tugevdada koostööd ja vastastikust mõistmist ning toetada õppijate pidevat ja terviklikku arengut ja heaolu. Hariduspoliitika kujundajad, haridusjuhid, õpetajad ja haridustöötajad peaksid püüdma tagada, et hindamisel ei arvestataks kultuurilisi ja muid eelarvamusi ning et see oleks mõeldud üksnes õppijate ja nende õppeprotsessi hüvanguks. Osana sellest tuleks õppijad hindamisprotsessi kaasata, mis peaks konstruktiivse tagasiside andmisega õppimisele kaasa aitama.
32. Erilist tähelepanu tuleks pöörata diferentseeritud hindamisele, mis on kontekstipõhine ja kohandatav kõigile õppijatele, sealhulgas puuetega inimestele, vähemuste hulka kuuluvatele inimestele ja haavatavas olukorras olevatele inimestele.
33. Liikmesriigid peaksid samuti pöörama tähelepanu hübriidõppe õiguslikele ja eetilistele probleemidele, sealhulgas õppijate ja õpetajate isikuandmete kaitsega seotud erinõuetele, et tagada võrdne juurdepääs ning austada õppijate ja õpetajate inimõiguseid ja põhivabadusi (nt eraelu puutumatus).
34. Tulemuslikkuse hindamine peaks olema kõigis õpikeskkondades kindel, tõepärane, läbipaistev ja usaldusväärne, kohandatud õppetasemele, olema objektiivne, kontekstipõhine ja kaasav. Soovituse kohaselt peaks see hõlmama kognitiivseid, sotsioemotsionaalseid, käitumuslikke ja psühhomotoorseid oskusi ning süsteemseid ja interdistsiplinaarseid teadmisi. See hõlmab suutlikkust hinnata ja rakendada teadmisi viisil, mis edendab soovitud eesmäärke.

Õpi- ja õppematerjalid ja -vahendid

35. Liikmesriigid peaksid töötama selle nimel, et tagada kõigile õpetajatele ja õppijatele juurdepääs kvaliteetsetele õpi- ja õppematerjalidele ja -vahenditele, sealhulgas multimeediasisule, mis on seotud soovitud sätestatud juhtpõhimõtetega. Selleks et lihtsustada juurdepääsu sellistele füüsilises ja digitaalsetes vormides materjalidele, tuleks soodustada avatud õppematerjalide jagamist ning luues füüsilisi ja/või digitaalseid ressursikeskusi, mis pakuvad materjale ja juhiseid, sealhulgas inimressursse või koolitust, mis toetavad soovitud eesmäärke kogu hariduse ja elukestva õppe valdkonnas.
36. Liikmesriigid peaksid töötama selle nimel, et need materjalid ja vahendid soodustaksid mitmekeelsuse, sealhulgas põlisrahva ja emakeeleoskuse arendamist ning oleksid kättesaadavad kooskõlas kohaldatavate õigusaktidega ja võimaluse korral avatud õppematerjalidena, mille puhul kohaldatakse eraelu puutumatus ja andmekaitse rangeimaid standardeid, et hõlbustada teadmiste jagamist üldise hüvangu nimel.
37. Liikmesriigid peaksid investeerima seadmete ja ühenduvuse taristu hooldusesse ja

uuendamisse, samuti ajakohaste materjalide ja kvaliteetsete digiressursside tootmisse, kohandamisse, taaskasutamisse, levitamisse ja jagamisse ning hõlbustama nende uuendamist, et tagada nende kättesaadavus igasuguste võimetega õppijatele, toetada uuenduslikke lähenemisviise haridusele kõikides kontekstides ning edendada interaktiivset, kogemuslikku ja põlvkondadevahelist õppimist. Liikmesriigid peaksid kasutama uusi digitaalseid võimalusi ja tuginema riskide vähendamiseks teadusuuringute tulemustele. Avatud digiõpikeskkonnad, digiressursid ja -vahendid ning õppijate varustamine nende kasutamiseks vajalike oskustega võimaldavad õppijatel vastutustundlikult osaleda digiõppes ja vähendada digilõhet.

38. Kõik materjalid ja vahendid peaksid vastama õppijate kontekstile ja taustale ning olema kohandatud nende haridustaseme ning arengu- ja õppimisvajadustega. Õpetajaid ja õppijaid tuleks kaasata materjalide väljatöötamisse, et suurendada nende asjakohasust. Materjalid ja vahendid peaksid olema kaasavad, käsitlema soolist võrdõiguslikkust, olema vabad stereotüüpidest, igasugustest diskrimineerivatest ja vihkavatest eelarvamustest ning elementidest, mis ohutavad diskrimineerimist, rassismi, ksenofoobiat, vaenulikkust või vägivalda ükskõik milliste isikute, rühmituste või rahvaste suhtes. Materjalide ja vahendite eesmärk peaks samuti olema eelarvamuste ja stereotüüpide aktiivne vaidlustamine ja kõrvaldamine ning nende tagajärgede ületamisele kaasaitamine.

Õpikeskkonnad

39. Õpikeskkonnad, mis hõlmavad füüsilisi ruume, nagu klassiruumid, töökohad, kultuuri- ja looduslikud ruumid, ja virtuaalseid ruume, nagu digiplatvormid või kombineeritud ruumid, mis ühendavad nii füüsilisi kui ka digitaalseid elemente, aitavad märkimisväärselt kaasa hariduse ja kodanikuaktiivsuse kvaliteedile ning neid tuleks luua, säilitada ja uuendada, et tugevdada kõigi õppijate, õpetajate ja haridustöötajate õigusi, kaitset, ohutust ja heaolu.
40. Liikmesriigid peaksid toetama juurdepääsu elupõhisele ja elukestvatele õppele, alustades varases eas mitmesugustes haridusasutustes ja -keskkondades, sealhulgas kogemusõpe ja sotsiaalsed praktikad, et laiendada juurdepääsu hariduskogemusele ja seda rikastada ning tagada, et keegi ei jää maha.
41. Liikmesriike julgustatakse võtma selle saavutamiseks meetmeid, sealhulgas:
- (a) toetada kõiki jõupingutusi, et tagada, et õpikeskkonnad ja nende rajatised on kaasavad, kättesaadavad, juurdepääsetavad, vastuvõetavad ja kohandatavad ning turvalised ja lubatud kõigile õppijatele ilma diskrimineerimiseta ning laiemas mõttes kooskõlas soovitusel juhupõhimõtetega. Samuti peaks hariduskeskkond võitlema igasuguste eelarvamuste vastu, võtma omaks diskrimineerimis- ja rassismivastased tavad ning edendama ja austama kultuurilist mitmekesisust;
 - (b) toetada kõigi laste, noorte ja täiskasvanute täielikku, võrdset, õiglast ja mõtestatud osalemist õppe- ja kasvatusprogrammides, hariduskorralduses ning poliitikakujundamises ja otsustusprotsessis. See hõlmab demokraatliku õpikeskkonna edendamist, mis annab lapsevanematele ja õppijatele hääle ning julgustab neid osalema ohutute ruumide ühisel loomisel, mis järgivad soovitusel põhimõtteid, pöörates erilist tähelepanu neile, kes on traditsiooniliselt haavatavate või ebasoodsas olukorras olevate rühmade liikmetena tõrjutud, sealhulgas nende soo, põlisrahva staatuse, puude, vähemuse, pagulaste, sisserändajate või ümberasustatud isikute staatuse tõttu või okupatsiooni või kriisi tõttu;
 - (c) võtta kohustus pakkuda võimaluse korral taristuga seotud ja tehnilist tuge, piisavat personali, personali koolitust ja toetust, õppijate vajadustele kohandatud eriteenuseid, nagu lapsehoiuteenused ja noorteorganisatsioonid, ning rahalist toetust stipendiumide, koolitoidu, toitlustamise, vaimse tervise ja muude koolitervishoiuteenuste kaudu;

- (d) kasutada tehnoloogia potentsiaali kaasamiseks, laiendades digitaalset juurdepääsu haridusele ja ennetades digilõhet turvaliste ja kaasavate digitaalsete õppesüsteemide ja -keskkondade arendamise kaudu. Digivahendite arendamisega peaksid kaasnema meetmed isikuandmete ja tundlike andmete kaitseks, laste ja noorte kaitseks veebipõhise vägivalla, näiteks küberkiusamise, sealhulgas soolise vägivalla eest, ning õpetajate ja vanemate toetamine, et nad oleksid teadlikud ohtudest, millega lapsed veebis kokku puutuvad, ja et aidata neil toetada lapsi nende õiguste täielikul kasutamisel;
- (e) toetada ja julgustada koolijuhte ja koolide juhtkondi, õpetajaid ja haridustöötajaid kasutama loodus- ja kultuuriobjekte ning muid avalikke ruume õpikeskkonnadena, et kasutada ära traditsioonilisest klassiruumist väljaspool õppimise eeliseid ning julgustada pühendumist sotsiaalsele, kultuurilisele ja keskkonnateadlikkusele ning jätkusuutlikkusele.

Õpetajate ja haridustöötajate arendamine

42. Õpetajatel ja haridustöötajatel on soovitusel eesmärkide edendamisel keskne roll, sest nad täidavad oma hariduslikke kohustusi nii formaalses kui ka mitteformaalses õppes. Tunnistades õpetajate motivatsiooni otsust mõju hariduse kvaliteedile, peaksid liikmesriigid püüdma motiveerida õpetajaid nii väliselt kui ka sisemiselt, et tunnustada nende panust, kuulda nende häält ning parandada nende staatust ja töötingimusi, väärtustades nende rolli ühiskonnas, usaldades, valides, toetades, valmistades ette ja sertifitseerides neid, et toetada soovitusel eesmärgi järgimise meetmete abil:
- (a) julgustada, pakkuda ja hõlbustada õpetajate ja haridustöötajate pidevat erialast arengut, mis toetab neid inimõiguste ja soovitusel sätestatud juhtpõhimõtete järgimises ja edendamises ning õpetab neid põhimõtteid nii, et kõik õppijad neid mõistaksid ja praktikas rakendaksid;
 - (b) tagada sõna- ja arvamusvabadus ning juurdepääs teabele, tagada õpetajate, teadlaste ja haridustöötajate akadeemiline ja intellektuaalne vabadus ning austada nende autonoomiat ja professionaalsust õppe- ja teadustöös, eelkõige kõrgharidusasutuste puhul. Selleks tuleks luua asjakohased institutsioonilised mehhanismid, struktuurid ja juhtimine ning kaasavad ja võrdsed võimalused neid eesmärgi teenivaks pidevaks professionaalseks arenguks;
 - (c) toetada õpetajate ja haridustöötajate ülemaailmseid väljakutseid ja inimõiguseid käsitlevate interdistsiplinaarsete teadmiste jätkuvat arendamist, suurendades seeläbi nende ülemaailmset teadlikkust, samuti nende võimet edendada kognitiivseid, sotsioemotsionaalseid ja käitumuslikke oskusi, mis on vajalikud soovitusel eesmärkide saavutamiseks;
 - (d) pakkuda võimalusi erialaseks koostööks ja vastastikuseks õppimiseks, võrgustike loomiseks ning rahvusvaheliseks kogemuste vahetuseks ametisse asumisele eelnevates ja täiendusõppeprogrammides;
 - (e) toetada koostöövõimalusi kõigi haridus- ja muude asjaomaste sidusrühmade – sealhulgas õpetajate, haridustöötajate, õppijate, haridusasutuste, vajaduse korral kohalike kogukondade, põlisrahvaste ja nende pärandi kandjate, kunstnike, kultuuritöötajate, lapsevanemate ja hooldajate – vahel, et ühiselt kujundada, rakendada ja vaadata läbi koolitusprogrammid, materjalid ja vahendid, sealhulgas avatud õppematerjalide kaudu, ning kasutada ära juba kasutusel olevate ja saadaval tehnoloogiate võimalusi, võimaldades neil üksteiselt õppida, sealhulgas rahvusvaheliste foorumite ja kogemuste vahetuste ning rahvusvaheliste võrgustike loomise kaudu;
 - (f) motiveerida õpetajaid pühendumata demokraatia, rahu, inimõiguste, jätkusuutlikkuse ja

maailmakodanikuks olemise kultuuri aluseks olevatele põhimõtetele, mis on osa õpetajate ja õpilaste õpetamisstandarditest ja pädevusraamistikest ning mis suunavad õpetajate kutsealast arengut;

- (g) soodustada ja hõlbustada õpetajate riigisisest ja rahvusvahelist liikuvust, riigisisest ja piirkondlikku kogemuste vahetamist ning eri valdkondade teadustulemuste tutvustamiseks ja rakendamiseks korraldatud kohtumisi;
- (h) julgustada ja hõlbustada pideva kutsealase arengu võimalusi, sealhulgas võrguvälises, veebipõhises, kaug- ja hübriidõppe vormis, et anda õpetajatele soovitusel kirjeldatud oskused. See peaks hõlmama digioskuseid ja muud suutlikkuse suurendamist, samuti teadusuuringute ja projektide arendamise võimaluste edendamist haridustöötajate pideva täiendõppe osana;
- (i) pakkuda pidevat erialast õpet, ajakohastatud teavet, ressursse ja nõuandeid neile, kellele ülesanne on eestvedamine, juhtimine, järelevalve, juhendamine või nõustamine, mis võimaldab neil võimestada õpetajaid ja haridustöötajaid soovitusel eesmärkide saavutamisel.

43. Kaasava, osalusel põhineva, kultuuridevahelise ja uuendusliku hariduskeskkonna edendamiseks peaksid liikmesriigid võimaldama avalik-õiguslikel asutustel, akadeemilistel asutustel, õpetajate ühendustel, ametiühingutel ja kogukondadel pidada dialoogi, jagada parimaid tavasid ja püüda teha koostööd, et töötada kooskõlas inimõiguste ja soovitusel juhtpõhimõtetega välja kutsestandardid, mida kõik haridustöötajad võiksid järgida ning mis pakuvad turvalisust ja toetust õpetajate, haridustöötajate ja õppijate heaolule, eriti häda- ja kriisiolukordades.

V.2. Konkreetsete nõuded haridustaseme ja -liigi kaupa

44. Hariduse täieliku ja ümberkujundava potentsiaali ärakasutamiseks tuleks soovitusel juhtpõhimõtteid rakendada kõigil haridustasanditel.

Lapsehoid ja alusharidus

- 45. Liikmesriigid peaksid käsitlema lapsehoidu ja alusharidust osana õigusest haridusele ja laste õigustele. Lapsehoid ja alusharidus on formaalse ja mitteformaalse hariduse kavandamise ja programmitöö oluline etapp, mis peaks suurendama väikelaste heaolu, õppimist ja arengut. Lapsehoid ja alusharidus peab edendama kõigile võrdseid võimalusi (sealhulgas hariduslike erivajadustega lastele), rahuldades laste hooldus- ja mänguvajadust, andes nende arenguks ja elukestvaks õppeks tugeva aluse ning edendades soovitusel eesmärkide saavutamiseks vajalikke teadmisi, oskuseid ja väärtuseid.
- 46. Selleks on muu hulgas vaja investeerida lapsehoiu- ja alusharidustöötajate oskuste täiendamisse, mis hõlmab pidevat toetust konkreetsete tööle asumisele eelnevate ja täiendkoolitusprogrammide kaudu ning inimväärtuste töötingimuste ja karjääri tagamist.
- 47. Põhimõttelised hoiakud kujunevad sageli esimestel eluaastatel ja seetõttu peaks alusharidus hõlmama maailmakodanikuks olemise, rahu ja inimõiguste teemasid. Lapsehoid ja alusharidus peaks olema kavandatud ja korraldatud sotsiaalse keskkonnana, millel on oma iseloom ja väärtus, kus erinevad olukorrad võimaldavad lastel mängu ja jutustamise kaudu saada teadlikuks oma õigustest, end vabalt väljendada, õppides samal ajal tundma kohustusi ja vastutust, ning parandada ja laiendada otsese kogemuse kaudu oma emotsionaalset ja vaimset teadlikkust ja kuuluvustunnet üha suurematesse kogukondadesse, alustades perekonnast ja koolist.
- 48. Lapsevanemaid, perekondi ja hooldajaid tuleks väärtustada ja toetada, sealhulgas tõendus põhiste ja kaasavate lapsekasvatuse tugiprogrammide ja haridusvõimaluste kaudu, mis aitavad luua toetavat keskkonda leibkondades ja kogukondades.

Alg-, põhi- ja keskharidus

49. Kvaliteetne, kaasav, õiglane ja asjakohane alg-, põhi- ja keskharidus on keskse tähtsusega, et anda õppijatele põhiteadmised, -oskused ja -väärtused üksikisikutena arenemiseks. Haridus peaks edendama laste heaolu, rõõmu ja tervist. See tähendab, et õppimise asjakohasusele ja õppijate hariduse juures hoidmisele tuleb pöörata sama palju tähelepanu kui haridusele juurdepääsule, tagamaks, et kõik õppijad lõpetaksid kooli pädevusega, mis on vajalik aktiivseks, tervislikuks, jätkusuutlikuks ja produktiivseks eluks iseseisvate ja demokraatlike täiskasvanutena.
50. Kõiki õppijaid tuleks võimestada tervikliku seksuaalkasvatuse kaudu, mis on mittediskrimineeriv, tõenduspõhine, teaduslikult täpne, kultuurilisele kontekstile vastav ja eakohane. See keskendub teadmiste omandamisele reproduktiivtervise ja nakkuste ennetamise kohta, samuti kognitiivsete, sotsioemotsionaalsete ja käitumuslike oskuste arendamisele, et luua tervislikke, lugupidavaid ja võrdseid suhteid.
51. Liikmesriigid peaksid võtma selge vastutuse taristuga seotud ja muu erialase ja tehnilise toe tagamiseks, näiteks juurdepääs kogu päeva kestvale õppele formaalses ja mitteformaalses hariduses osalejate vahelise koostoime kaudu, juhendamine ja nõustamine, et aidata õppijatel saavutada õpitulemusi ja tagada vajaduse korral õppimise järjepidevus, samuti võimaluste ületamine raskuste korral või muu toe vajaduse korral, et õppijad ei jääks haridusvõimalustest kõrvale ega maha ja et neil oleks võimalus oma haridusteed jätkata.

Kõrgharidus ja teadusuuringud

52. Kõrgharidusasutused ja teadusuuringud mängivad tähtsat rolli teadmiste arendamises ja omandamises, teaduse arengus ja teadmussiirdes ning aitavad seega kaasa soovitude eesmärkide saavutamisele.
53. Liikmesriikide seadusandlikud ja poliitilised meetmed peaksid tagama tingimused, mis võimaldavad kõrgharidus- ja teadusasutustel pakkuda kõigile elukestvat ja elupõhist õppimisvõimalust, mis stimuleerib dialoogi, demokraatlikku otsustamist ja partnerlust ühiskonna eri sektorite vahel ning soodustab teaduse ja tehnoloogiliste teadmiste ja uuenduste eetilist, vastutustundlikku ja õigusi järgivat kasutamist.
54. Kõrgharidus- ja teadusasutused peaksid ilma akadeemilise vabaduse ja institutsionaalse autonoomia põhimõtteid riivamata ning akadeemilist ausust edendades aitama leida uuenduslikke lahendusi kohalikele ja ülemaailmsetele probleemidele ning viima üksikisikutes ja süsteemides ellu muutusi, mis aitavad saavutada soovitude eesmärgi. See hõlmab kõrgharidusasutuste julgustamist, et tagada kaasav õpikeskkond, aidata luua ja levitada teaduslikke, tehnoloogilisi ja uuenduslikke teadmisi hariduses ja kogukondades, luua koos sidusrühmadega interdistsiplinaarseid ja transdistsiplinaarseid teadmisi ning edendada dialoogi.
55. Liikmesriigid ja kõrgharidusasutused peaksid pingutama kvaliteetse hariduse ja teadusuuringute nimel, et tagada kaasav ja võrdne kõrghariduse kavandamine, toimimine, ootused ja ressursimahutused.
56. Liikmesriigid ja kõrgharidusasutused peaksid rakendama UNESCO asjakohastest konventsioonidest inspireeritud välismaiste kvalifikatsioonide tunnustamise korda. Kõrgharidusasutuste vahelisi mitmepoolseid võrgustikke tuleks tugevdada, hõlbustades üliõpilaste, teadlaste ja õppejõudude füüsilist ja virtuaalset liikuvust ning toetades üliõpilaste ja õppejõudude vahetust ja programme, mille eesmärk on rahvusvaheline koostöö kõikides vormides ning pagulaste ja ümberasustatud üliõpilaste, õppejõudude ja teadustöötajate kaasamise hõlbustamine.
57. Teadusuuringud, sealhulgas avaliku ja erasektori innovatsiooniga seotud partnerluses, peaksid lähtuma eelistest põhimõtetest, sealhulgas teadusuuringute usaldusväärsuse

põhimõtetest, ning arvestama nende mõju jätkusuutlikkusele. Teadusuuringute rahastamismehhanismid peaksid olema läbipaistvad ja järgima eetilisi põhimõtteid.

58. Avatud teaduse poliitika ja avatud õppematerjalid on olulised teadmiste õiglase levitamise edendamiseks ning kajastavad kogukondade ja tavade mitmekesisust, mis soodustavad eetilist, kaasavat ja õiglast teadustegevust.

Tehniline ning kutseharidus ja -õpe

59. Tehnilise ning kutsehariduse ja -õppe süsteemid, sealhulgas kõik kutsehariduse vormid käsitööstuses, peaksid olema kaasavad, atraktiivsed ja paindlikud selles, kuidas need kohanevad üksikisikute, majanduse ja ühiskonna hüvanguks tulevikus, mida iseloomustavad soovitusel kooskõlas olevad kiired muutused. Tehnilise ning kutsehariduse ja -õppe süsteemide parandamine peaks edendama sotsiaalset ja põlvkondadevahelist solidaarsust ning sissetulekute ja jõukuse õiglast jaotumist. Tehnilise ning kutsehariduse ja -õppe süsteemid peaksid olema tööturule orienteeritud ja tuginema avaliku ja erasektori tugevale partnerlusele, pakkudes kõigile elukestvaid ja elupõhiseid õppimisvõimalusi. See on tähtis ühiskondade toetamisel, mis seisavad üha enam silmitsi mitmete üleminekuprobleemidega, millel on oluline mõju sissetulekute ja jõukuse jaotumisele, sotsiaalsete rühmade ja põlvkondadevahelisele solidaarsusele.
60. Tehnilisel ning kutseharidusel ja -õppel on oluline roll kestliku arengu edendamisel, andes inimestele, organisatsioonidele, ettevõtetele ja kogukondadele võimalusi ning arendades kõigi inimeste oskusi, et nad saaksid õppida, töötada ja elada vastupidava, kaasava, võrdse ja jätkusuutliku majanduse ja rahumeelse ühiskonna nimel. Tehnilisel ning kutseharidusel ja -õppel on eriti oluline roll keskkonna- ja energiasüsteemi ümberkujundamise, ringmajanduse ja digitaalse ümberkujundamise toetamisel, samuti üksikisiku võimestamisel finants-, õigus- ja poliitikaküsimustes. Soovitusel eesmärkide toetamiseks peaksid tehnilised ning kutsehariduse ja -õppeprogrammid edendama õppijate teadmisi, oskusi ja hoiakuid ning tegutsemisvõimet, et nad saaksid aktiivselt osaleda kõnealustes ja tulevastes sotsiaalsetes, majanduslikes ja ökoloogilistes muutustes.
61. Seoses õppijate ja töötajate liikuvusega tuleks edendada tehniliste ning kutsehariduse ja -õppe kutseoskuste vastastikust tunnustamist riiklikul, piirkondlikul ja rahvusvahelisel tasandil.

Täiskasvanuõpe ja -haridus

62. Täiskasvanuõpe ja -haridus on elukestva ja elupõhise õppe keskne osa. See aitab luua õppivat ühiskonda ning selle poliitika ja tavade kehtivad väga erinevate vanuseastmete, arengutasemete, haridustasemete, õppimiskohtade ja -viiside suhtes. Täiskasvanuõpe ja -haridus peaks kaasama üksikisikuid, perekondi, kogukondi, organisatsioone, töökohti, naabruskondi, linnu ja piirkondi ning toetama seeläbi soovitusel eesmärke, andes inimestele teadmisi, hoiakuid, universaalseid väärtusi, oskusi ja käitumisviise, et nad saaksid elada koos rahus maailmakodanikena, nautida inimõiguste ja põhivabaduste austamist ning elada inimväärset elu tervist ja heaolu, kultuuri, vaimsust, majanduslikku ja kodanikuosalust, keskkonnaalast vastutust, jätkusuutlikkust ning kõiki muid isiklikku arengut ja väärikust soodustavatel viisidel.

Mitteformaalne haridus ja informaalne õpe

63. Liikmesriigid peaksid edendama ja tunnustama mitteformaalset haridust, mis hõlmab õppimist, mida omandatakse formaalsele haridusele lisaks ning selle alternatiivi ja/või täiendusena, ning informaalset õppimist, mis toimub igapäevaelus, perekonnas, töökohal, kogukonnas ning üksikisikute huvide ja tegevuse kaudu. Mitteformaalne haridus ja informaalne õpe võivad mängida olulist rolli laste, noorte ja täiskasvanute, sealhulgas väljapoole formaalharidust jäävate laste, noorte ja täiskasvanute mõjuvõimu suurendamisel, nii et nad saaksid muutuste eestvedajateks kohalikul, riiklikul, piirkondlikul ja ülemaailmsel

tasandil. Liikmesriigid peaksid väärtustama ja investeerima mitmesugustesse mitteformaalsesse ja informaalsesse õppetegevustesse, mida korraldavad täiskasvanud, noored ja lapsed, sealhulgas koolidest väljapoole jäävad lapsed, ning mida korraldatakse koos nendega ja nende jaoks. See võib hõlmata kodanikuhariduse, kodanikuühiskonna organisatsioonide ja noorteorganisatsioonide toetamist, mis tugevdavad vastupanuvõimet kriisiolukorras, ning mitteformaalsete kultuuri väljendamise ja edasikandmise vahendite toetamist kogukondades konkreetsete haridus- ja koolitusprogrammide kaudu, mis aitavad kaasa soovitud eesmärkide saavutamisele.

VI. JÄRELMEETMED JA ANALÜÜS

64. Järelmeetmete ja analüüsi eesmärk on mõista ja dokumenteerida, kuidas liikmesriigid tagavad soovitud rakendamise, hinnata selle rakendamist ja tulemusi, pakkuda sobivaid tagasisidemehhanisme, parandada selle rakendamist ja toetada asjakohaste õigusaktide, poliitikate ja strateegiate väljatöötamist, tuvastada ja lahendada probleeme, jagada näiteid tõhusatest tavadest ning tugevdada vastastikust õppimist ja koostööd.
65. Analüüsi- ja hindamisprotsessid peaksid olema kõikidel tasanditel läbipaistvad, osaluspõhised, kaasavad ja sisukad ning tagama kõigi sidusrühmade tõhusa osalemise haridusprotsesside parandamiseks. Need peaksid julgustama koostööd kohalikul, riiklikul, piirkondlikul ja rahvusvahelisel tasandil.
66. Liikmesriigid peaksid oma eripärastest oludest, juhtimisstruktuuridest ja seadustest võtma soovitud esitatud eesmärkide saavutamiseks usaldusväärselt ja läbipaistvalt järelmeetmeid ning analüüsima soovitud seotud poliitika, seadusi, programme ja tavasid. Selleks peaksid liikmesriigid:
 - (a) määrama kindlaks soovitud rakendamise, järelmeetmete, analüüsimise ja hindamise eest vastutavad institutsioonid;
 - (b) võtma vastu kogu ühiskonda hõlmava lähenemisviisi, kasutades või luues mitmeid sidusrühmi hõlmavaid mehhanisme;
 - (c) kooskõlas asjakohaste õigusaktide, normide ja standarditega ning järgides andmekaitsepõhimõtteid, koguma, analüüsima, säilitama, levitama ja edendama liigendatud ja anonüümsete andmete kasutamist õigel ajal, usaldusväärselt, kaasvalt, kontekstipõhiselt ja õiguspäraselt, sealhulgas kasutades olemasolevaid andmekogumis- ja aruandlusmehhanisme ning jagades tõhusaid ja uuenduslikke tavasid; ja
 - (d) võtma asjakohaseid meetmeid analüüsiprotsessi tulemustel põhinevate järelmeetmete rakendamiseks.
67. Liikmesriikide toetamiseks peaks UNESCO:
 - (a) aitama kaasa selle soovitud seotud õigusaktide ja poliitikate teadus- ja tõenduspõhise analüüsi ja aruandluse tugevdamisele;
 - (b) koguma ja levitama koostöös asjaomaste piirkondlike ja ülemaailmsete organisatsioonidega soovitud sätetega seotud edusamme, uuendusi, uurimisaruandeid, teaduspublikatsioone ning andmeid ja statistikat, tuginedes olemasolevatele vahenditele;
 - (c) toetama asjakohaste, usaldusväärsete, kehtivate, võrreldavate ja kulutõhusate vahendite ja tööriistade väljatöötamist, et suurendada riiklike andmesüsteemide suutlikkust;
 - (d) andma asjaomastele sidusrühmadele ja teabekeskustele sihipärast tehnilist abi,

sealhulgas koolitust ja toetust suutlikkuse suurendamiseks, ning julgustama sidusrühmade ja haridusvaldkonnas tegutsejate riiklike võrgustike loomist, et anda järelmeetmete võtmisesse ja analüüsiprotsessidesse sisuline ja tõhus panus.

68. Liikmesriigid ja UNESCO võivad vajaduse korral kaaluda vaatluskeskuste loomist kohalikul, riiklikul, piirkondlikul või ülemaailmsel tasandil, sealhulgas soovitusel rakendamiseks seotud materjalide, ressursside ja andmehoidlate loomist, millele on juurdepääs kõikidel sidusrühmadel ja millesse nad saavad oma panuse anda. Need võivad tugineda asjaomaste teabekeskuste olemasolevatele kogemustele, et hõlbustada ideede, loovate rakenduste ja eeskujulike tavade vahetamist.
69. Võttes arvesse nende konkreetset konteksti, rolli, vastutust ja suutlikkust, peaksid teised partnerid, haridusvaldkonnas tegutsejad ja sidusrühmad kaaluma järgmisi meetmeid:
 - (a) osalemine järelmeetmete ja analüüsi protsessides mitme sidusrühma praktikakogukonna osana, riiklike aruannete koostamisele kaasaaitamine ning võimaluse korral muude asjakohaste aruannete ja kättesaadavate materjalide koostamine, milles esitatakse erinevaid vaatenurki;
 - (b) koolitusvõimaluste otsimine, et arendada suutlikkust osaleda tõhusalt järelmeetmete ja analüüsi protsessides ning edendada soovitusel sätestatud eesmärgi ja juhtpõhimõtteid; ja
 - (c) partnerluse loomine eri liiki sidusrühmade vahel, et täiendada üksteise teadmisi ja kogemusi ning tagada, et soovitusel järelmeetmete ja analüüsimise puhul võetakse arvesse mitmest vaatenurgast lähtuvaid arvamusi.

VII. EDENDAMINE

70. Liikmesriigid ja kõik teised sidusrühmad peaksid austama, edendama ja kaitsma soovitusel seotud väärtusi, põhimõtteid ja standardeid ning võtma kõik võimalikud meetmed selle rakendamiseks.
71. Liikmesriigid peaksid püüdma laiendada ja täiendada soovitusel seotud meetmeid, tehes omavahel koostööd valitsustevahelise lähenemisviisi kaudu ja kõigi asjaomaste sidusrühmadega nii riiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil, toetades UNESCO asjakohaseid programme ja võrgustikke, nagu UNESCO õppetoolide ja UNITWINi võrgustikud ning UNESCO ühendkoolide võrgustik, eelkõige seoses kestlikku arengut toetava hariduse ja maailmakodanikuhariduse põimimisega.
72. UNESCO peaks soovitusel ulatuslikult kõigi kättesaadavate vahendite, sealhulgas asjakohaste tehnoloogiate abil avalikustama ja levitama ning jagama seda liikmesriikide, UNESCO rahvuslike komisjonide, asjaomaste rahvusvaheliste ja piirkondlike partnerite ning inimõiguste institutsioonidega, et levitada seda kõigile haridustasanditele ja hariduses osalejatele.

